

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

МУСАЕВА МУҲАББАТ
ЭШБАЕВНА

*Тошкент вилояти педагогларни янги методикаларга ўргатиш
миллий маркази, п.ф.н. “Педагогика, психология ва
таълим технологиялари” кафедраси*

ИНКЛЮЗИВ ТАЪЛИМДАГИ ЎҚУВЧИЛАРГА МАТЕМАТИК ТАСАВВУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Маълумки, ҳозирги кунда ҳар қандай давлатнинг ривожланганлиги алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга эътибор ва улар учун инклюзив таълимни ташкил этиш сифати билан баҳоланмоқда.

Мамлакатимизда бола ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий асослари яратилиб, бир қатор қонунлар қабул қилинди ва уларда бола ҳуқуқлари кафолатлаб қўйилди. Ўзбекистон Республикаси 1992 йилда “Бола ҳуқуқлари тўғрисида” Конвенция (20 ноябрь 1989 йил БМТ томонидан қабул қилинган)ни ратификация қилди. Ушбу Конвенция БМТнинг болаликни муҳофазалаш борасидаги энг универсал ҳужжатиدير. Ўзбекистон Республикасининг “Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида» ги Қонунида боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш, ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш, камситилишига йўл қўймаслик, шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилиш ва бошқа қатор ижтимоий-сиёсий аҳамиятга эга вазифаларни амалга ошириш кафолатлаб қўйилган. Бундан ташқари охириги 5 йил мобайнида таълимни ислоҳ қилиш, фуқароларнинг бандлигини таъминлаш орқали фаровон ҳаёт кечириш шароитини таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Давлатимиз раҳбарининг 2020 йил 13 октябрда “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Мазкур қарор билан 2020–2025 йилларда халқ таълими тизимида инклюзив

таълимни ривожлантириш концепцияси қабул қилинди. Қонцепцияни амалга ошириш бўйича 2020–2021 йилларга мўлжалланган “Йўл харитаси” тасдиқланди. 2023–2025 йилларда инклюзив таълим тизими 51 фоиз умумтаълим мактабларида жорий қилиниши белгиланган. Ушбу таълим шаклига 40 фоиз имконияти чекланган болалар жалб қилинади. Ушбу қарорнинг қабул қилиниши, бежиз эмас албатта. Имконияти чекланган деб қабул қилинган болалар, уларнинг ижтимоий аҳволи, уларнинг таълим олиш масаласи ҳозирги кундаа бутун дунё миқёсидаги энг долзарб муаммолардан бири бўлиб қолмоқда. Чунки муаммонинг тегишли равишда ижобий ечимининг топилиши инсоният келажагини, фарзандларимизнинг фаровон турмуш кечиришининг муҳим омилларидан биридир.

Инклюзив таълим – (инклюзия – инглизча inclusion- уйғунлашиш) ҳамкорликдаги таълим бўлиб, бутун дунё ҳамжамияти томонидан энг инсонпарвар ва самарали таълим сифатида тан олинган.

Инклюзив таълим бу, шундай таълим-тарбия жараёни-ки, унда жисмоний, рухий, ақлий ва бошқа муаммоларидан қатъий назар барча болалар умумий тарзда, ўз уйи, оиласи ва ҳудудида, эҳтиёжларига мос барча шароитлар яратилган мактабларда, ўз тенгқурлари билан бирга таълим олиши демакдир. Демак, инклюзив таълимнинг мақсади алоҳида эҳтиёжли болаларнинг имкониятларидан келиб чиқиб, умумтаълим муассасаларида тўлақонли таълим олишларини таъминлаш, таълим муассасаларида ҳар бир бола учун зарурий шарт-шароитларни яратиш ҳисобланади. Шароитлар болаларнинг уйдан мактабга қатнови билан, дарсда ўзини қулай хис қилиши билан, ўқув фанларини ўзлаштиришга имкон берувчи воситаларга эгаллиги билан, дарсдан ташқари пайтларда ўз қизиқишлари доирасида фаолият билан машғул бўлиш имкониятларига эгаллиги билан, саломатлигига ҳеч бир хавфнинг мавжуд эмаслиги билан тавсифланади.

Инклюзив таълимнинг бош ғоясини қуйидаги стратегия ташкил этади: “Замонавий мактабда бола таълимга эмас, таълим бола имкониятларига мослаштирилади”.

Маълумки умумий ўрта таълим мактабларида фанларни ўқитиш самарадорлигини оширишда ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасидаги фаол ҳаракатлар тизими педагогик-психологик жиҳатларга эгадир. Айниқса, математика фанини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг ўзаро ишончли фаолияти муҳим омилдир. Чунки соғлом бола ва алоҳида эҳтиёжли болалар ўртасидаги алоқани ишончли тарзда ўрнатиш ўқитувчининг касбий компетенцияси ҳамда шахс сифатидаги барқарор хиссий-эмоционал ҳолатига боғлиқдир.

Умумтаълим мактабларида алоҳида эҳтиёжли ўқувчилар фан асосларини ўқув фанлари бўйича дарслардан ўзлаштирадилар, оилаларда ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлайдилар.

Таълимда алоҳида эҳтиёжи бор болаларда математик тасаввурларни шакллантиришда онтогенез даври натижаларига таяниш лозимдир. Онтогенезда математик тасаввурлар ривожланиш хусусиятларини билиш бошланғич синф алоҳида эҳтиёжи бор болаларда математик тасаввурларни ривожлантириш учун

методик ёндашувларни танлашда ва такомиллаштиришда зарурдир. Соғлом болаларда илк математик тасаввурларни ривожлантириш масалалари Я.А.Коменский, М.Монтессори, И.Г.Песталоцци, К.Д.Ушинский ва бошқаларнинг асарларида акс этган.

Алоҳида эҳтиёжли болаларда математик тасаввурларни шакллантириш ва билимларни ривожлантиришда мазкур болаларнинг ўқув-билув фаоллигини, топшириқларга қизиқишини, ўз-ўзини назорат қилишини таркиб топтириш керак. Мазкур болаларда жараёнга қизиқмаслик билан боғлиқ билиш пассивлиги, шунингдек фаолиятни ихтиёрий ташкил этиш ва топшириқларга йўналтириш ҳамда ўз-ўзини назоратнинг етарлича шаклланмаганлиги характерлидир. Билиш фаолияти меъёрда бўлганлиги сабабли улар мактаб таълимига қадар ўз ҳаёти давомида айрим элементар математик ҳаракатлар тизимини катталарга қараб ўзлаштирадilar. Улар объектларнинг макондаги жойлашини ўзига нисбатан кўргазмали даражада аниқлай оладилар. Бироқ алоҳида эҳтиёжли болалар нутқий мурожаат асосида ушбу жойлашувни ўз номи билан атай олмайдилар. Чунки бу болаларда нутқий захира етарли даражада шаклланмаган бўлади. Айниқса, бу болаларга нарса буюмларнинг жойлашувини фарқлашга оид тушунчаларни мақсадли ўргатиш лозим. Масалан, ёнида, орқасида, ўртасида кабиларни айнан машғулотлар орқали ёки махсус ёндашувлар асосидагина ўргатиш мумкинлигини амалиёт кўрсатмоқда.

Хулоса қилганда меъёрда ривожланаётган болаларга нисбатан, муаммолари бўлган болалар бир неча предметлар ўртасидаги майдон-макон муносабатларини аниқлашда қийинчилик сезадилар ва хатто шу йўналишда саволлар берилса, жавоб ҳам бера олмайдилар. Қачонки, шу нарсаларни кўрсатган расмлар орқали саволлар берилса, тўғри жавобга яқин маълум бир фикрларни қисқа ва узук-узук тарзда айтиши мумкин. Бу ҳолат алоҳида эҳтиёжли болаларга бошланғич синфларда математика фанини ўргатиш ишлари оддий элементар тушунчаларни ўргатишдан бошланишини асослайди.

Инклюзив синф ўқитувчилари агар синфга алоҳида эҳтиёжли бола келса, ишни фанга оид оддий топшириқлардан бошлашга эътибор қаратишлари лозим. Бу ёндашув улардан ва ўқитувчилардан сабр тоқат ва инсонпарварликни талаб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 13 октябрдаги “Алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болаларга таълим-тарбия бериш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4860-сон қарори.

2. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т.: “Ўзбекистон”, 2016.-56 б.

3. Махмудов А.Х. Таълим тизимида компетентлик асосида ёндашувнинг дидактик жиҳатлари. // Ўқитувчиларнинг касбий маҳоратини оширишда инновация технологияларининг аҳамияти: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: ЎзПФТИ, 2012. 44-б.